

MÚRCIA, UN PAÍS CATALÀ FRUSTRAT?

VICENS M. ROSSELLÓ I VERGER
Catedràtic de Geografia
Universitat de València

Una prèvia *qüestió de noms* ens acudeix: “Levante”, “Sureste”, “Reino de Murcia”. El primer, incorrecte geogràficament, ha fet prou fortuna; el segon, de certes arrels climàtiques, econòmiques i polítiques, és fomentat per un *Consejo Económico Sindical* (Alacant, Almeria, Albacete i Múrcia) i amb més afany per un periòdic i una empresa bancària. El “sereníssim” Regne pateix dels mateixos entrebancs d’insolidaritat i anexionisme de tantes altres terres hispàniques, però endemés fou constituït en marca mediterrània de Castella entre el regne musulmà de Granada i el cristià de València, on vingué a frustrar la política catalana mediterrània de camí perifèric i activitat marítima, basada en el domini de la mànega marina meridional. D’ací arranca el to, sovint reivindicatiu, dels erudits murcians que prenen com a base territorial la *cora* de Tudmir, involucrant els seus mudables límits en un posterior conflicte entre les Corones de Castella i Aragó. Aquest corrent, quelcom imperialista, sembla néixer amb Cascales, passant per Fuentes y Ponte, Merino i Amador de los Ríos, per a arribar als nostres dies, quan ja ens semblen fossilitzades les fronteres provincials. Frases com “la iniquidad aragonesa”, “el yerro de Torrellas” o “la ominosa sentencia” arbitral, pertanyen als esmentats autors; Merino arriba a l’extrem de parlar sempre de “la coronilla” quan esmenta la confederació aragonesa.

Tanmateix, amb òptica castellana, hi ha més d’una raó per a parlar d’una Múrcia gran, reialme que abastava des de la ratlla d’Almeria fins al N d’Alacant. La política d’equilibri peninsular confereix a Múrcia un especial paper de tap per als aragonesos o de portell d’accés a la Mediterrània per als castellans; endemés cal no oblidar que els nassarites estaven més disposats a l’entesa amb els catalans que amb els castellans¹. “Efectivament, l’orientació vers Múrcia de Jaume II porta aparellada entre els segles XIII i XIV una nova activitat catalano-aragonesa a Granada, al Marroc i fins i tot a Tlemcèn²”.

Si l’episodi d’Alfonso VI, assetjant València (1092) i el del Cid (1094), emparant-se’n, haguessin reeixit, el País Valencià –o bona part d’ell- seria una altra Múrcia, o menys encara... Per contra, hom veu que la intervenció catalana terrestre no depassà els confins murcians i quan Jaume I proposà l’invasió d’Almeria, no va trobar ressò entre els seus fills i prohoms.

¹ Tarifa i l’Estret assoleixen diversa inoperància segons la política mercantilista dels reis castellans del segle XIV. VIÑAS Y MEY, Carmelo: “De la Edad Media a la Moderna. El Cantábrico y el Estrecho de Gibraltar en la Historia política española”. Hispania I (1940-41), I, pp. 52-76; II, pp. 53-79; IV, pp. 64-121 i V, pp. 41-105

² DUFOURCQ, Ch. E.: *L’expansió catalana a la Mediterrània occidental*. Barcelona, Vivens Vives, 1969, cf. p. 306

El confusionisme polític que enclou l'oposició castellano-catalana en el territori murcià, s'embulla més amb una nova qüestió de nomenclatura: *català-aragonès*. La inferioritat del títol comtal (F. Soldevila) ha justificat manta vegada la substitució de Catalunya per Aragó en referir-se a les empreses o dignataris de la corona; tanmateix sabem que per a la conquesta de Múrcia els dirigents catalans es mostraren prou més disposats que els aragonesos³, ja que l'únic d'aquests que acudí a la convocatòria de València fou don Blasco de Aragó. En temps de Jaume II els afanys meridionals de la Corona d'Aragó serien rònegament barcelonins. És curiós, però, que fa poc es desencadenés una dura polèmica, no sobre el qualificatiu catalano-aragonès, sinó sobre castellano-aragonès. Com que l'autoritat municipal quedava una mica en evidència, hom no pogué saber si havia estat un *lapsus linguae* o un *lapsus preli*; no gensmenys, la confrontació sorgí. Diguem-ne els antecedents. L'Ajuntament de Múrcia havia acordat de celebrar el centenari de la Reconquesta i vet ací que –quan fou arribat el cas, maig de 1966- hom celebrà endemés “la constitució de su primer consejo” (obra alfonsina); la cosa era ja quelcom significativa. Hom reservava al rei català En Jaume un carrer important, confluent a l'Avinguda Alfonso X, però més secundari. Calia inaugurar-lo i pronunciar el discurs. Les sospites del *lapsus* en tal ocasió havien de ser fortes i induïren un metge d'ascendència valenciana (Gómez Zarandiet) a manifestar-les a la premsa: “Las armas castellano-aragonesas” haurien d'haver estat catalanes i, en tot cas, catalano-aragonesas. L'agut historiador murcià Torres Fontes, que acabava d'enllestir un equilibrat llibre⁴ sobre el tema, se va creure obligat a defensar el seu alcalde; la discussió era inútil i acabà en taules.

No era més que un símptoma d'una secreta preocupació murciana de desempallegar-se del llast català, precisament perquè el té a flor de pell. Un de nosaltres –que no hi té res a perdre ni a guanyar- hi veu també la reacció castellanitzant. Segons un dels autors més amunt citats, la reorganització política, social i econòmica del regne, pocs mesos després de la conquesta jaumina, maldava assolir una “ràpida i eficaç castellanització”; malgrat això, confessa equànime que els influxos materials i espirituals aragonesos o catalans van ésser nombrosos.

Qualsevol català que visqui a Múrcia més d'una setmana tindrà l'avinentsa de remarcar molts –massa- fets i detalls de catalanitat: usos, llenguatge, antroponímia, toponomàstica, etc. Vegem-ho amb un poc d'espai i amb els ulls d'un geògraf que hi ha viscut dos anys.

El que diuen la Història i les històries

Consignem abans el que no diu la historiografia castellana, basada en la *Crònica* d'Alfonso X, font unilateral que oblida la intervenció jaumina, així com altres la minimitzen per tal com no va ésser gaire cruenta. A més a més la Crònica alfonsina, no sempre verídica, trastoca la cronologia, com han reconegut els historiadors castellans.

Les relacions entre València i Múrcia –no parlem de Catalunya- a la primera època islàmica foren prou migrades. Si és ver que la cora de Tudmir abastava, segons la cèlebre capitulació de principis del segle VIII, des de Llorca a Villena i Alacant, quan el

³ TORRES FONTES, Juan: *La reconquista de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*. Murcia, Diputación Provincial, 1967. 217 pp. Cf. pp. 116 i 119.

⁴ O.c.

segle XI domina Almeria i Múrcia el poderós eunuc esclau Hayran al-Fatà, s'hi interposa la taifa de Dénia. Amb 'Abd al-'Aziz esdevenen prop de trenta anys d'unió personal amb València, però Muhàmmad ibn Abú Bakr només dominà a la vall del Segura. Entre almoràvits i almohades, si de cas, arribaren a soldar Múrcia i Dénia; tanmateix, la poca cohesió interior a la fin del domini, no ens permet invocar una unitat, ni valenciana, ni murciana, desde Dénia, Oriola o Múrcia estant.

Ramon Berenguer IV (1147), en ajudar Alfonso VII a la presa d'Almeria, s'assignà el territori murcià per a un futur; en efecte, a Tudilén (1151) el regne de Múrcia –excepte Llorca i Vera- queda per Aragó, malgrat que fóra en vassallatge de Castella. Contràriament, a Cazola o Caçola en 1179 hom renuncia a Múrcia i Oriola, tal volta pensant en l'expansió catalana vers el nord, fet donà peu al desequilibri peninsular.

Quan corria un any del protectorat gairebé simbòlic exercit pels castellans des de 1243 sobre Múrcia, el Camp de Mirra fou signat el tractat de partició d'àrees d'influència aragonesa i castellana, el qual venia a involucrar amb Múrcia la vila d'Alacant, Aigües i Busot, la vall del Vinalopó i el Baix Segura. El renunciament de 1179 esdevenia més concret, però no gaire ferm, ja que la ratlla sofriria encara una ulterior acomodació als fets consumats.

El 1265 l'infant Pere encapçalava dues ràtzies pel regne de Múrcia, la primera de les quals arribà al castell de Montagut i a les mateixes portes de la capital; ambdues degueren ésser un tempteig de les possibilitats d'ocupació. El futur territori valencià comprès entre Biar, Alacant i el Segura ja es podia donar com a pacificat.

Quan la rebel·lió dels murcians s'havia complicat amb l'hostilitat del granadí al-Ahmar, Alfonso X es va decidir (1264) a demanar socors al seu sogre, mitjançant la seva muller dona Violant. A Jaume I li convenia assegurar –i per què no eixamplar?- la frontera meridional del País Valencià, però fins al novembre de 1265 no pogué engegar l'aparell militar, després de les campanyes d'exploració del seu fill i Gil García de Azagra. Un estol de naus catalanes feien camí vers Alacant i Cartagena. Poc abans el jueu mallorquí Astruc Monsenyor fou enviat a Múrcia pel rei, a fin de minar secretament l'esperit de resistència dels revoltats⁵.

La història oficial parla d'*ajut* aragonès. Malgrat això, ben poc podia fer el rei castellà –més interessat a salvar Sevilla- si no enviar les seves poques naus a Cartagena. El català, altrament, anava a lluitar a les terres del seu gendre –marca meridional- per tal “que si el Rei de Castella perdi lo seu, major embarc hauríem nós e els de retenir lo nostre”. És ver que Jaume I reconeix la sobirania del seu gendre “a qui la conquesta pertanyia per concessió apostolical”, però l'empresa militar correspon a la iniciativa i decisió catalana, ajudada per elements castellans. Pocs o molts? La participació castellana –i és obvi pensar-ho- va ser numèricament ínfima: l'infant Don Manuel i la seva host, Pelay Pérez de Correa, mestre de Santiago, Alfonso García de Villamayor, *Adelantado* de Múrcia i Don Pedro Guzmán, *Adelantado* de Castella, que participaren a les accions de provatura de l'infant Pere i a la invasió definitiva del seu pare. Dels 28 prohoms citats per Torres com a components de la host de Jaume I, quatre devien ser

⁵ LLABRÉS, Gabriel: “Noticias inéditas”. *Bolet. Soc. Arqueol. Luliana*, tom 3 (1189-90), pp. 37-38

castellans, tres aragonesos *stricto sensu* i la resta catalans. Hom podria ajuntar-hi la guarnició de Llorca: l'afany de recolzar els "lliberadors" és cosa vella a la història.

Una campanya de tres mesos mal comptats, va consistir més tost en un seguit de negociacions, avinences, intimidacions i una mena de passejada militar; tot i amb això, l'arquebisbe de Tarragona i el bisbe de València havien rebut la comanda de predicació de Croada contra els musulmans, de part del papa Climent IV. A l'enrevés del que pot semblar, la intervenció catalana no acabà el 1266 amb l'ocupació de la ciutat de Múrcia. Hom sap que a primeries de 1274 el rei Jaume visita Múrcia on fou rebut triomfador i va actuar com jutge, mediador i inspector de la repoblació, protestant de l'incompliment de les seves otorgacions territorials. ¿Algun objectiu polític camuflat amb unes vacances familiars? El "fecho del imperio" alfonsí va donar ocasió d'una nova intervenció de l'infant Pere, que recorregué i reforçà les defenses murcianes.

Un judici de valor respecte de la meteòrica acció del rei Jaume no pot ser afrontat amb uns criteris morals estrictes. La seva generositat queda enfosquida en pensar en la defensa del cap meridional del Reialme de València tot just conquerit; ni ens podem acabar de creure que l'empresa murciana –croada ben poc cruenta- la determinés l'afany d'esborrar els seus adulteris, malgrat que la Crònica ho insinuï. I situant-nos des de l'angle cavalleresc, hi hagué molt poca sang i massa oportunisme per a l'òptica de llavors; l'episodi d'Alhama que tothom vol assaltar després de la capital i el rei troba massa arriscat i difícil, no el deixa en lloc massa brillant, ni valent. Altrament, quan "el Rey iba venciendo poco a poco, ya con rigor, ya con mansedumbre" (Zurita), no reparava gaire en els medis; la corrupció, la utilitzà amb el delegat de l'Aljama d'Elx, Muhàmmad, passant de la pròpia a la mànegua del musulmà 300 besants que duia amagats; l'alguatzir de Múrcia, Abubéquer Ibn Imatzaha fou premiat i heretat ben llargament per la traïció al seu poble. Sí, ja ho sé, tot això eren pràctiques ben corrents aleshores. Merino⁶ vol explicar amb el "carácter duro y dominador de los aragoneses y catalanes" –em sembla que és l'única vegada que utilitza el segon gentilici- certes deficiències de la reconquesta; tanmateix, a l'hora de comparar, li semblà a l'inrevés a al-Watiq, que protestà al Romà Pontífex de la falsedat castellana al manteniment dels pactes i promeses. Jaume I havia procedit semblantment en la qüestió de la partició de la ciutat i les mesquides. La raó del dominant.

La primavera de 1289 Alfonso el Franc se féu atribuir per part del seu protegit Alfonso de la Cerda, "rei de Castella", les ciutats de Múrcia i Cartagena i tot el reialme de Múrcia sencer; val a dir que la donació era més tost teòrica, ja que l'amo efectiu n'era Sancho IV. Després de la mort d'aquest rei i el tractat d'Anagni, Jaume II es féu confirmar la cessió, recolzat a la qual s'arribaria a titular rei de Múrcia, confiant en la complicitat de Granada. Aprofitant les dissensions internes de Castella per la minoria de Fernando IV, animades pels infants de La Cerda, véu l'ocasió de reunir les terres murcianes a la confederació catalano-aragonesa. "Aquest objectiu era d'ordre mediterrani, tant com d'ordre ibèric. Jaume II romania fidel a ell mateix. El seu propòsit era ara de lliscar costes espanyoles *avall* fins a l'estret de Gibraltar"⁷.

Una ofensiva granadina facilità l'entrada catalana. "Entre abril i agost de 1296, Jaume II conquerí als castellans Alacant, Elx, Oriola i Múrcia, i obtingué la submissió de Cartagena. Absorbit després pels afers italians, no reprengué la seva marxa victoriosa

⁶ MERINO ÁLVAREZ, Abelardo: *Geografía histórica del actual territorio de la provincia de Murcia*. Madrid, Sociedad Geográfica, 1915.

⁷ DUFOURCQ: O.c., p. 308

més que el 1300: aleshores tingué lloc la presa de Llorca”⁸ que mancà al màxim de l’avançada catalana al reialme de Múrcia, governat per Bernat de Sarrià, home de confiança del rei.

Fernando IV, en ésser proclamat major d’etat, prengué l’iniciativa contra l’envestida catalana i Jaume II hagué de retirar-se i tancar-se a la ciutat de Múrcia, mentre el castellà maldava per girar el nassarita contra els catalans. A les converses d’agost de 1304 (Torrellas), malgrat que ja no podia parlar recolzat en una posició de força, el rei català conservava la major part de les conquestes, és a dir, la part oriental del regne murcià, des d’Alacant a Cartagena, restituint les ciutats de Llorca i Múrcia i el títol de l’atrofiat reialme.

La frontera establerta no fou definitiva, car mig any després, Jaume II encara renuncià Cartagena, port molt cobejat, tot i que el seu *hinterland* fos magre. L’”empresa murciana” del rei Jaume II acabà amb prou més pena que glòria, però això sí, amb 2.800 km² més per al regne de València. La *mànega* mediterrània (Dufourcq) només parcialment seria catalana.

Burns⁹, sota la rúbrica “L’obra de Castella”, fa notar que en temps de Jaume I (1267) hom no tolerava els dominics castellans a Múrcia, mentre que a finals del segle hi havia dues cases mercedàries establertes en aquell regne. Quan la diòcesi de Cartagena fou erigida, el rei català protestà fermament en termes més nacionalistes que eclesiàstics. El 1317 hom sol·licitava que les terres “aragoneses” de la diòcesi de Cartagena fossin integrades a un bisbat que tindria la seu a Xàtiva.

El rerafons català que hi ha a la població murciana té les seves arrels a la conquesta del segle XIII; “al grup majoritari cristià, en què predominaven les gents procedents de Catalunya, poden precisar-se també nombrosos pobladors aragonesos, valencians, castellans, ultrapienais i de les repúbliques italianes” ... “Una considerable part de la host del Conqueridor quedà al reialme de Múrcia, com a element preponderant de la seva repoblació. Ço suposava, no sols una estreta afinitat amb els governants aragonesos i possibles afavoridors de qualsevol ambició de llurs monarques –cas de Jaume II-, sinó l’establiment de costums, usos i fins i tot lleis alienes a les castellanès”¹⁰. Nogensmenys foren implantats catalans per Alfonso X, abans i tot de la sublevació mudèjar (Crònica). No és gaire fàcil, a causa de la contradicció de les fonts, justipreciar aquesta aportació ètnica, que fou de més pes a la ciutat i horta immediata: “com aquesta ciutat fo així partida [entre musulmans i cristians] lo dit senyor rei la poblà de les sues gents”...”poblà-la tota de catalans” (Muntaner). Per al qui doni migrat valor al cronista de Peralada, li valdrà l’autoritat del castellà: “e porque [Alfonso X] non podía aver gente de la su tierra que la poblasen, vinieron y e poblaron muchos catalanes de los que eran venidos a poblar en el reino de Valencia”. Zurita, basat en la Crònica del rei, parla de 10.000 soldats establerts, com a compensació d’haver fet la campanya. La xifra, de tan rodona, ben bé ha de ser exagerada. Desclot, encara, diu que els conquistadors se’n tornaren en bloc. Per altra banda, la idea de la repoblació jaumina –i la pràctica?- era basada en pocs pobladors de primera categoria, ben hisendats, i molts menestrals i agricultors musulmans; al contrari, Alfonso X propugnava molts heretaments i petits (Torres Fontes).

⁸ DUFOURCQ: O.c., p. 315

⁹ BURNS, Robert I: *The Crusader Kingdom of Valencia*. Harvard University Press, 1967. 561 pp.

¹⁰ TORRES FONTES, Juan: *Documentos de Alfonso X el Sabio*. Murcia, Academia Alfonso X, 1963. Cf. pp. XV i XVII.

Els fets ens diuen que els catalans preponderaren a l'hora de repartir, en nombre i sospit que en cabal: uns veterans ben assentats i heretats serien la millor guarnició. Gual Camarena¹¹ ha recomptat aquests repobladors: de 2.835 que figuren al Repartiment, 1.108 són clarament catalans i altres 175 de la Corona d'Aragó; és a dir, un 39% català estricte i segur; si hi juntem valencians i mallorquins i d'altres que no consten clarament, potser passarien del 45%. Les proporcions entre la gent no hisendada, proletaris, són per ara desconegudes. Lluís Rubio¹² ha estudiat des del punt de vista filològic documents murcians de 1248-95, on troba molta influència catalana i més de la meitat dels cognoms que hi figuren –inclosos els notaris– són catalans. Si aquests pertanyien a l'alta societat, no cal oblidar que a finals del segle XIV hom intentà repoblar –encara– l'Horta amb llauradors valencians, per a omplir els buits de la lluita entre Fajardos i Manueles. A la primera meitat del segle XV vénen molts habitants de la Corona d'Aragó al barri de l'Arrixaca de Múrcia. Aquest corrent, que hom pot suposar que no s'estroncava, és l'única explicació a molts fets, romanalles i persistències, que veurem més avall.

Com ja sabem, les terres meridionals del País Valencià passaven les mateixes vicissituds; l'equiparació dels ports d'Alacant i Cartagena és reiterada al segle XIII i Alacant és donada més d'un cop, com a ciutat castellana, “fet diferencial” del qual alguns n'han volgut fer bandera, com si l'argument negatiu ens donés peu a afermar el castellanisme. Ramon Muntaner uneix a Múrcia, Oriola, Elx, Alacant, Guardamar i Cartagena, com a localitats catalanes i dels habitants de la ciutat de Múrcia en diu que “són catalans i parlen de bell catalanesc del món”; el cronista escriu entorn de 1325 i, descomptant la seva habitual retòrica oficial, registra un fet que no pot ésser totalment irreal: gran part dels murcians parlaven o coneixien el català durant el segle XIV. Sant Vicenç Ferrer els predicaria encara l'any 1411 en català.

Tal volta aquestes afinitats expliquen que el 1541 els agermanats valencians provessin d'envahir Múrcia i que Iecla i Jumella fossin reclamades per Aragó fins als segles XV i XVI: l'òsmosi valenciana a la dita comarca és un fet actual, comprovat a la ratlla lingüística. Les reivindicacions o revenges castellanescs tampoc mancaren. El 1374 el Conde de Carrión i Alonso Yáñez Fajardo talen i arrasen la regió d'Elx i de Crevillent, ara esdevinguda marca. *L'Adelantado* de Múrcia hi féu *entrades* el 1430 i 1435 i encara el 1520 el Marquès de Vélez intervingué a favor del Duc de Maqueda (donatari castellà de la vila d'Elx) i en contra dels agermanats. El 1707, per contra, els miquelets atacaren la Múrcia de Belluga –més polític, ai, que cardenal–, principal responsable de la castellanització d'Oriola. En 1833 i 1836 el Marquesat de Villena passaria a la demarcació provincial d'Alacant, quedant adherit al País Valencià: el legislador liquidava –potser inconscient– una vella baralla històrica.

ELS ARGUMENTS TOPONÍMICS

Malgrat que no haguem emprès una investigació sistemàtica respecte a la toponomàstica, la simple convivència o l'ús dels mapes, sense arribar a nivells

¹¹ GUAL CAMARENA, Miguel: “La Corona de Aragón en la repoblación murciana”. *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Crónica, ponencias y comunicaciones. Barcelona, 1962, fol. II, pp. 303-310

¹² RUBIO GARCÍA, Luis: “El habla de Murcia en tiempos de Sancho IV (1284-1295)”. *Anales de la Universidad de Murcia*, vol. XXVI, n°2. Filosofía y Letras (1967-68), pp. 263-299.

estadístics, ens permet deduir la pervivència d'elements catalans. Cal remarcar, tanmateix, que a ambdues parts de la *Vereda del Reino* (Regne de València, oposat a *Castilla* dins el llenguatge popular: "Pasar al Reino"), malgrat que hom trobi senyalant-la els solemnes *Mojones del Reino*, hi ha els mateixos substrats lingüístics. Ací a la vora mateix podem trobar ja un detall: un meandre del Segura és anomenat *Rincón de Castilla* (català: racó, raconada = meandre). El terme *raiguero* (= peu-de-mont i no "terreno quebrado", com diu García Soriano) és molt difós, figurant a un mapa de 1728, de l'amollonament d'Alcantarilla; és viu a les valls del Segura i Guadalentín, Saavedra Fajardo l'empra en dir que nasqué al "raiguero d'Algezares": és un clar catalanisme, avui fora d'ús, que hem intentat restaurar els geògrafs per a traduir en català *pedmont*. A Javalí Viejo ensopeguem amb el *Gorgo* de Mateo i al Bajo Guadalentín, amb Los Tollos. Una interpretació catalana hauríem d'atribuir a La Cingla o Espinardo. Menéndez Pidal anotava que dels 49 toponims derivats de font (començats *Font-*, *Fuent-*) que figuren al Nomenclàtor provincial, tots conserven la f: ho dava com a fet excepcional, però Rubio atina més en referir-ho a influència catalana.

La toponímia litoral d'arrel catalana és d'una abundància colpidora; el límit amb el País Valencià, el senyala l'"Escull del Mojón"; al Mar Menor hi localitzem *golas*, uns altres Esculls, el Pudrider, Isla Grossa, el Faralló, etc., i a la costa de Cartagena, Isla Plana, Portmán, Calnegre, Calblanque, Calarreona (= redonda) a Cartagena i Águilas. Els noms catalans s'estenen fins allà deçà del Cabo de Gata: penetració terrestre o colonització marítima? M'inclino per la segona.

Encara ens manca el nomenclàtor urbà. La porta per on entrà el Conqueridor es digué de Santa Eulàlia, titular de la parròquia immediata, almenys des del segle XIV; si l'advocació de la santa de Barcelona no bastés, tenim encara la tradició –falsa i precisament per això més significativa– de la primera missa celebrada ací per Sant Pere Nolasc. Documents del XIV ens parlen de cantón, en comptes d'*esquina*, d'uns *Albellones mayores* per al drenatge urbà; encara dura el nom de l'*Almudí* –arabisme català– per a un edifici del XVI, vella quartera, avui Audiència, i la *Claustra* (cf. *claustra*) de la Catedral. Tal volta hagués estat prou adduir el carrer principal de la ciutat que hom anomena –ben estranyament per oïdes castellanes actuals– de la Trapería: la Draperia del cronista Muntaner.

LES RELÍQUIES AL PARLAR

Enfront de la presència catalana dins el parlar murcià són possibles tres positures: ignorar o negar la qüestió, que és el que fan la major part dels murcians; atribuir-ho tot a aragonesismes, via que següen la majoria d'erudits, fins i tot invocant el pobre *don Ramón*, o reconèixer la part alíquota del català dins la parla peculiar, cosa que han fet alguns investigadors seriosos¹³ i ara recalcarem, sempre desde el punt de vista professional d'un geògraf quelcom murcianitzat.

Malgrat que Menéndez Pidal afirmés que a Múrcia dominà l'aragonès (*Orígenes del español*), en altra part ("Sobre los límites del valenciano", *I Congreso de la Lengua Catalana*) esmenta el predomini de catalanismes i valencianismes, sobre els

¹³ GARCÍA SORIANO, Justo: *Vocabulario del Dialecto Murciano*. Madrid, Bermejo, 1932, exviii+196 pp. GARCÍA MARTÍNEZ, Ginés: *El habla de Cartagena*. Murcia, Diputación Provincial, 1960. 520 pp. Encara d'una llista de 24 aragonesismos, 12 són ben catalans: abercoque, bajoca, boria, esclafar, punchar, regalicia, robín, trenque, tresmalle, rujiar, picoleta.

aragonesismes. La confusió d'aragonès i català, tanmateix, sembla que ha passat del domini històric al lingüístic, per una via dubtosament centralista. Tot serien aragonesismes segons Fuentes y Ponte que, per altra part, vé a dir que el poble petit als inicis parlava *provençal* (vol dir català)¹⁴. Gerónimo Borao confegeí un *Diccionario de voces aragonesas* (1859) que deu ser la base “científica” d'aquestes afirmacions i al qual trobem molts de mots que tant poden ser catalans com aragonesos. La realitat del lèxic aragonès és més tost pobra i a la morfologia, la influència no gaire variada: un exemple palès en són les terminacions *-ico*, *-iquio*, tan conegudes.

La palatalització de la *l* inicial (llanda, llampo, llegón) del Campo de Cartagena pot esser un catalanisme morfològic. Hi ha processos d'acomodació del lèxic francament interessants, com els que cita García Soriano a partir de pols, rebuig, trenç; a l'est i al centre del regne de Múrcia han donat *espolsar*, *espolsador*, *polsaguera*, *rebucho* i *trenque*, a l'oest i per falsa etimologia, *espulsar*, *espulsa(d)or*, *espulsaera*, *rebusco* i *trinque*.

Per si faltés algú a convèncer, remarquem que García Soriano fa curt en dir que “gairebé la meitat del lèxic peculiar de la regió és d'origen català”. A risc de fer-me insistent, he espigolat entre aquest autor, Sevilla (1919), García Martínez i observacions personals, unes llistes que bé podrien incrementar-se. Entre els termes ordinaris en citem: *abocar*, *acibara* (atzavara), *amerarse*, *ansa*, *arrapar*, *baladre*, *bambolla*, *barra* (maxil·lar), *bolchaca* (butxaca), *buaña*, *cagarnera* (cadenera), *calfarse*, *camal*, *capolar*, *charrar*, *chulla*, *corcar*, *corcón*, *correntía*, *cox-coj* (coix-coix, joc), *cuco* (cuc), *destrío*, *estrí*, *embafar*, *embolicar*, *esclafar*, *escombrar*, *esparteña*, *filaíz* (filadís de seda), *forado*, *forca*, *fuchina* (full), *futesa*, *gafete*, *grandaria*, *guipar*, *hilo palomar*, *magraneta*, *mamprender*, *mancha* (manxa), *moçar*, *nacha*, *naya*, *orri*, *paraula*, *pigota*, *pijo*, *plantaje* (plantatge), *porchada*, *puncha*, *punchar*, *quijal* (queixal), *reblir* (reblir síquies), *rebucho* (rebuig), *remor*, *robín* (rovell), *rogle*, *rosegar*, *rosigar*, *rujjar* (ruixar), *rustir*, *saín* (saím), *sostre*, *surero*, *sucha*, *surtidor* (porta falsa), *taca*, *terretremo* (terratrèmol), *tongada*, *traspol*, *trespol*, *veta* (cinta).

Cal posar l'accent als termes de pesca. Ja hem dit que aquesta activitat l'han apresada els murcians dels catalans i així empren vocables com: *amollar* (afluixar), *bol*, *boliche*, *boria* (boira), *flamarada* (pesca de llum), *jaloque*, *lebeche*, *llampo*, *mastral*, *pescatero*, *sorta* (solta), *serení* i *tresmalle*. I no parlem dels peixos: *aladroque*, *bonítol*, *cranco*, *chirrete*, *escupiña*, *llampuga*, *llus*, *magre*, *mújol*, *palaya*, *pechina* i *sipia*. Quelcom de semblant s'esdevé amb la nomenclatura dels conreus. Esmentem: *abercoque* (*albarcoqueros* en doc. 1331), *aceña* (sínia o sénia), *alhábega*, *amorgonar* (amugronar o amurgonar), *bachoca*, *bajoca*, *bestiales* (bestiars), *bleda*, *blea*, *bocha*, *bresca*, *caballón* (cavalló de batre), *camarroja*, *cameta*, *cillero*, *collera*, *conrear*, *empeltar*, *entrecavar*, *corredor*, *fenás*, *garba*, *garbillar*, *gínjol*, *gobén* (govern, peça del carro), *horcate* (forcat), *lirón* (llidó, lledó), *llocada*, *loba* (cavar lobas), *mota*, *olivera*, *pésol*, *présol*, *quijero* (caixer de síquia), *sarria*, *soca*, *tascón*, *terraje*, *terrajear*, *trastajador*, *trenque* (esbaldrec, ferida al cap), etc. Dins la viticultura de Jumella, encara, *forcallada*, *meseguera*, *monastrell* i *tintorera* (varietats de raïm), pique (per alinear els ceps). Dels estris de menestrals o l'art de la construcció: *albellón*, *adobería*, *atova*, *cocio* (cossi), *estral*, *falca*, *fangue*, *gabia*, *garbillar*, *manobre*, *paleta* (picapedrer), *regle*, etc.

¹⁴ FUENTES Y PONTE, Javier: *Murcia que se fue*. Madrid, Instrucción y Recreo, 1872 (2ª edición). Murcia, Nogués, 1962, p. 215.

De gran part d'aquests termes en podríem dir valencianismes, però el simple contacte o propinquitat, cultura i economia superior, no explicarien tanta penetració: l'intercanvi poblacional antic o modern, cal que hagi estat intens i assidu.

LLINATGES CATALANS A MÚRCIA

La proporció de patronímics catalans és suficient per a cridar l'atenció dins de Múrcia. Uns cognoms es conserven purs, d'altres més o menys desfigurats, diguem-ne castellanitzats; de vegades figuren ambdues formes, per exemple, Cerdà i Cerdán, Espí i Espín. És molt suggeridora l'hipòtesi de la presència catalana a Múrcia, basada en la proporció de llinatges catalans; per a verificar-la caldria resseguir des de 1266 els diversos documents que ens forneixen dades fins a arribar a l'actualitat. No ho podem fer així, però n'avançarem algun tret fonamental.

Ja hem esmentat l'article de Gual Camarena¹⁵ en aquest sentit: més del 40% dels pobladors del Repartiment eren de parla catalana. En efecte Jaume I ens diu rodonament a la *Crònica* que deixà 10.000 homes de la seva host assentats a Múrcia; una majoria d'ells quedarien a la capital. Torres Fontes¹⁶ ha reconegut –seguint Font i Rius (1951)– la primacia dels catalans procedents del Principat o, si per cas, establerts al Regne de València. Les disponibilitats de repobladors castellans eren en aquells moments força migrades, ja que s'acabava de fer la repoblació de Sevilla.

Per medi de Cascales tenim dades del segle XV sobre 102 regidors de la ciutat, l'any 1400 n'hi havia més de 40 de llinatge català, algun deformat (pel document o per Cascales?: Pujalte, Tallante, Escortel, Bienvingud, Rabaza, Bergoños, etc.); per a recolzar la hipòtesi d'un estrat dirigent català, tenim que a les parròquies foranes del terme, hom no troba cap català regidor; la qüestió queda més clara si observem que el 1415, de 132 personatges “exentos de pechos”, 63 són d'origen català (48%). L'esmentat historiador dedica un capítol (*Discurso XIX*) als llinatges; dels 141 estudiats, 39 són de morfologia catalana i són donats per l'autor –amb prou objectivitat generalment– com a catalans, valencians o aragonesos (27%); si la xifra és referida al temps de Cascales (1621), la proporció podia haver davallat en 200 anys, ara bé, una cosa és el nombre de llinatges i l'altra el nombre d'individus que els porten.

Lozano¹⁷, no gens sospitós de catalanisme, ens dóna una impressió del que pensaven els il·lustrats sobre l'afer: “De Conquistadores Aragoneses, Valencianos, Catalanes, Mallorquines y Castellanos, fondo de la sangre ilustre que corre por las venas de los Murcianos, ya dixo Cascales. Omitió muchos”.

Amb un dels pocs instruments d'ús lliure, la guia telefònica de 1967, he volgut verificar la qüestió, manejant els primers cognoms dels 7948 abonats de la capital i 454 de Iecla, un dels municipis més connectats amb el País Valencià. Hom ha prescindit de raons socials i tot el que no fossin antropònims, classificant aquesta prou significativa mostra com expressa la taula següent:

¹⁵ GUAL CAMARENA: O.c.

¹⁶ TORRES FONTES, Juan: *La repoblación murciana en el siglo XIII*. Murcia, Academia Alfonso X, 1963. 21 pp.

¹⁷ LOZANO, Juan. *Bastitania y Contestania del Reyno de Murcia*. Murcia, Muñoz, 1794; dos volums.

	Castellans i altres (%)		Neutres (%)		Castellanitzats (%)		Catalans (%)	
<i>Múrcia</i>	5703	71,7	842	10,6	449	5,6	954	12,0
<i>Iecla</i>	301	66,2	49	11,0	50	11,0	54	11,8

Cal remarcar que amb els castellans s'hi han agrupat d'antuvi tots els *aragonesos* i nombrosos llinatges bascs, gallecs, italians, etc. Considero neutres llinatges com a Gil, Molina, Pascual, Torres, que poden ser indistintament castellans o catalans; clarament castellanitzats, són entre d'altres: Arnao, Barberán, Capel, Cerdán, Durante, Guillamón, Guirao, Palao, Puche, Pujalte, Reche, Reverte, Riquelme... Dels cognoms catalans abunden els meridionals: Messeguer, Verdú, Noguera, Miralles,..., malgrat que hi hagi prou varietat (Amorós, Ballester, Carbonell, Nogués, Soler, Virgili, Vinader, Viudes,...). Si sumem els percentatges de catalans, de castellanitzats i una part alícuota dels neutres, la proporció d'origen català oscil·la entre 20% a *Múrcia* i 25% a *Iecla*. No despreciable, precisament: una minoria quelcom més sòlida que el que podria fer suposar la seva total integració. És ver que des del segle XVII a l'actual, la proporció "catalana" ha baixat; no sabem si només entre les gents principals o entre les grans i petites: tampoc en tenim la interpretació: ¿natalitat, encorralament, migració...? Caldria remoure molts papers per a ponderar els dits factors, actuant en sentit positiu o negatiu.

A part de les supervivències de la conquesta i successives repoblacions més o menys oficials, la colonització econòmica –especialment comercial i industrial– valenciana i catalana ha estat i és de cert volum. Llinatges com Cerdà, Olcina, Miralles són valencians meridionals emigrats a una contrada menys desenvolupada on llurs negocis podien prosperar. Una munió de professionals (metges, arquitectes, funcionaris) per raó de proximitat o afinitat poden involucrar-se en aquest corrent, compensat de sobra, això sí, per l'emigració murciana a terres catalanes.

* * *

La "catalanitat" residual de *Múrcia*, ultra els arguments manejats de la història, toponímia, antroponímia i parla peculiar, la podríem escorcollar al domini de la indumentària, al conreu, la gastronomia, l'art... La catedral murciana és donada com exemple del gòtic català a la part corresponent al segle XIV, i la Puerta de los Apóstoles com una còpia de la de València. Aquestes notes voldríem que obrissin un camí, no d'imperialisme o irredentisme, precisament, sinó de comprensió.

16 d'agost 1969 – 7 de maig 1970